Середницька Інга Анатоліївна,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін

Ульяник Марія Михайлівна,
науковий співробітник відділу
організації наукової роботи

СПРАВЛЯННЯ ДЕРЖАВНОГО МИТА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Ульяник М.М., Середницька І.А. Справляння державного мита в цивільному судочинстві: зарубіжний досвід

Анотація: Серед правових засобів захисту суб'єктивних прав і свобод людини і громадянина одним з найефективніших є судовий захист, який являє собою необхідну і найефективнішу гарантію забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Однак, скористатися таким видом захисту можна лише за умови сплати державного мита (судового збору).

Ключові слова: цивільне судочинство, державне мито, судовий збір, ставка судового збору, доступність правосуддя

Ульяник М.М., Середницкая И.А. Взымание государственной пошлины в гражданском судопроизводстве: зарубежный опыт

Аннотация: Среди правовых средств защиты субъективных прав и свобод человека и гражданина одним из самых эффективных является судебная защита, которая представляет собой необходимую и самую эффективную гарантию обеспечения прав и свобод человека и гражданина. Однако, воспользоваться таким видом защиты можно только при условии уплаты государственной пошлины (судебного сбора).

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, гражданская пошлина, судебный сбор, ставка судебного сбора, доступность правосудия

M.M. Ulyanik, I.A. Serednitskaya Recovery of the state duty in civil proceedings: the international experience

Summary: Among the remedies subjective rights and freedoms of man and citizen of one of the most effective is the judicial protection, which is a necessary and most effective guarantee of rights and freedoms of man and citizen. However, to take advantage of this type of protection can only be subject to the payment of state fees (court fee).

Keywords: civil litigation, civil duties, court fees, rate court fee,, access to justice

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки України та Азербайджанської Республіки, інтеграції до європейських стандартів право на судовий захист прав, свобод та інтересів є невід'ємним правом фізичних та юридичних осіб, встановленим Конституціями вище зазначених держав, а також законами, іншими нормативними правовими актами, що повинно призводити до обов'язкового його дотримання і виконання всіма суб'єктами держави. Але, на жаль, не кожна людина користується цим правом, або через свою необізнаність, або через недовіру і розчарування в чинній судовій владі. Або ж мова йде про ставку державного мито, яку встановлює держава і зобов'язує сторони цивільного процесу її сплатити, і таким чином виникає проблема із доступністю правосуддя в цілому? .. Виходячи з цього, відповіддю на поставлене запитання, а також **метою даної наукової статті**, буде порівняльний аналіз ставок, розмірів, порядку сплати державного мита в цивільному процесі в Україні та Азербайджанській Республіці, на підставі якого передбачається зробити висновок про переваги та недоліки системи справляння державного мита в цивільному процесі в кожній з розглянутих країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права і свободи визначають межі можливої поведінки людини і громадянина, можливість користуватися певними суспільними, природними та іншими благами для

задоволення своїх інтересів і потреб. Саме тому, вони є основою правового положення особистості. Конституції держав закріплюють норми, згідно з якими права і свободи людини визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Остання, у свою чергу, різними засобами забезпечує їх дотримання та захист, зокрема, шляхом діяльності численних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Так, Конституцією України передбачається захист прав і свобод людини і громадянина судом, а також кожному її громадянину гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1, ч. 1, 2 ст. 55]

Конституція Азербайджану в контексті даного питання закріпила статтю 26 «Захист прав і свобод людини і громадянина», згідно з якою держава гарантує захист прав і свобод кожному її громадянину, а також статтю 60 «Судова гарантія прав і свобод», яка акцентує увагу на судовому захисті прав і свобод: кожен має право оскаржити в суді рішення і дії (або бездіяльність) державних органів, політичних партій, професійних спілок, інших громадських об'єднань і посадових осіб [2].

Однак, не тільки норми статей Конституцій гарантують право громадянина на судовий захист своїх прав, свобод і законних інтересів. Наприклад, у разі порушення, оспорювання чи невизнання прав, свобод та інтересів кожна особа відповідно до частини 1 статті 3 Цивільного процесуального кодексу України має право звернутися до суду за судовим захистом [3]. У Цивільному процесуальному кодексі Азербайджанської Республіки також закріплена стаття, відповідно до якої будь-яка фізична і юридична особа має право у порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом і забезпеченням своїх прав, свобод і законних інтересів [4, ст. 4].

Тим часом, звернення до суду за захистом своїх прав передбачає деякі фінансові витрати, які включають в себе державне мито та витрати, пов'язані

з розглядом справи в суді. На сьогоднішній день правові основи стягнення судового збору, платники, об'єкти та розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення судового збору визначаються Законом України «Про судовий збір» [5]. А в судовій системі Азербайджанської Республіки - Законом «Про державне мито» [6].

На початковому етапі проведення порівняльного аналізу предмету дослідження важливо звернути увагу на різну назву вище згаданих законів, а, по суті, з однаковим змістом. Необхідно відзначити, що до 2011 року в Україні поняття «державне мито» також зустрічалося в Цивільному процесуальному кодексі України [3], Господарському процесуальному кодексі України [7], Декреті Кабінету Міністрів України «Про державне мито» [8], з яких дане поняття було виключено та замінено на поняття «судовий збір».

Крім того, під судовим збором український законодавець розуміє збір, що стягується на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі прийняття окремих судових рішень, передбачених Законом України «Про судовий збір» [5, ст. 1]. Державне мито - плата (платіж), що стягується за послуги і юридичні дії (складання, реєстрація документів, надання дозволу і т.і.), що надаються при виконанні державними органами своїх владних повноважень і є причиною виникнення юридичних наслідків [6, ст. 1]. Аналіз наведених визначень показує, що внутрішній зміст судового збору ширше, ніж державного мита, оскільки включає в себе не тільки юридичні дії судових органів, а й процес самостійної підготовки та подання до суду відповідних документів (наприклад, заяв, скарг і т.і.) .

Ще одним з найцікавіших моментів при проведенні порівняльного аналізу державних мит України та Азербайджанської Республіки є розмір ставки судового збору за здійснення тих чи інших цивільних процесуальних дій. Перш за все, слід зазначити, що розмір судового збору в Україні розраховується у відсотковому відношенні до мінімальної заробітної плати

відповідного календарного року [5, ст. 4] (на 2015 рік мінімальна заробітна плата становить 1218 грн.) [9].

У Азербайджанської Республіки, відповідно, що стосується ставок державного мита справи йдуть дещо інакше. Так, відповідно до статті 8 «Ставки державного мита за подання позовних заяв та скарг до суду, заяв про встановлення фактів, що мають юридичне значення, та оскарження судових рішень, за повторну видачу судом копій документів» Закону Азербайджанської Республіки «Про державне мито» [6] ставки державного мита є фіксованими величинами (наприклад, за повторну видачу судових актів і копій ставка державного мита становить 6 манат (у перерахунку на грошову одиницю України за дану дію стягується 123,90 грн = 6 манат * 20,65 [10]).

Отже, для проведення більш детального аналізу державних мит в Україні і Азербайджанській Республіці наведемо порівняльну таблицю ставок державного мита з цивільних спорів в Азербайджанській Республіці та ставок судового збору з цивільних спорів в Україні:

Закон Азербайджанської Республіки «Про державне мито»	**Закон України «Про судовий збір»**
Позовна заява майнового характеру:	
1. якщо ціна позову перевищує 110 манат - 20 манат (413 грн)	1% від ціни позову, але не менше 0,2 розміру мінімальної заробітної плати (243,6 грн) та не більше 3 мінімальних заробітних плат (3654 грн)
2. якщо ціна позову не перевищує 110 манат - 3 манат (61,95 грн)	
Позовна заява немайнового характеру:	
3 манат (61,95 грн)	0,2 розміру мінімальної заробітної плати (243,6 грн)
Позовна заява про розірвання шлюбу:	
5 манат (103,25 грн)	0,2 розміру мінімальної заробітної плати (243,6 грн)

Позовна заява про поділ майна при розірванні шлюбу:	
20 манат (413 грн)	1% від ціни позову, але не менше 0,2 розміру мінімальної заробітної плати (а це 243,6 грн) та не більше 3 мінімальних заробітних плат (3654 грн)
З заяв про видачу судового наказу:	
10 манат (206,5 грн)	50 відсотків ставки, яка визначається з оспорюваної суми у разі звернення в суд з позовом у порядку позовного провадження
Заява у справі окремого провадження:	
3 манат (61,95 грн)	0,1 розміру мінімальної заробітної плати (121,8 грн)
Апеляційна скарга на рішення суду:	
1. якщо ціна позову перевищує 110 манат - 24 манат (495,6 грн)	50% ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги, а у разі подання позовної заяви майнового характеру - 50% ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми
2. якщо ціна позову не перевищує 110 манат - 4,5 манат (92,93 грн)	
Касаційна скарга на рішення суду:	
1. якщо ціна позову перевищує 110 манат - 24 манат (495,6 грн)	70% ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги, а у разі подання позовної заяви майнового характеру -70% ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми
2. якщо ціна позову не перевищує 110 манат - 4,5 манат (92,93 грн)	

За повторну видачу судових актів і копій	
6 манат (123,9 грн)	1 грн за кожний аркуш копії

Наведена вище таблиця дає можливість найбільш детально продемонструвати співвідношення розмірів ставок державного мита в Азербайджанській Республіці та судового збору в Україні. Завдяки цьому, наочно продемонстровано перевищення ставки судового збору в Україні над державним митом в Азербайджанській Республіці як мінімум в два рази. Нагадаємо, що розміри ставок судового збору прямо залежать від величини мінімальної заробітної плати в Україні, у якій спостерігається щорічна тенденція зростання [9].

Зупинимося також на розгляді кола осіб, які звільняються від сплати державного мита / судового збору. Слід зазначити, що звільнення від державного мита за подання позовних заяв та скарг до суду, заяв про встановлення фактів, що мають юридичне значення, та оскарження судових рішень, за повторну видачу судом копій документів в азербайджанському цивільному судочинстві регламентується статтею 9 Закону Азербайджанської Республіки «Про державну мито »[6]. У порівнянні з переліком категорій осіб, які звільнені від сплати судового збору відповідно до українського законодавства [5, ст. 5], від сплати державного мита виключно в азербайджанському судочинстві звільнені такі категорії, як: 1) позивачі - по спорах про авторство, автори - за позовами, що випливають із авторського права, з прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, а також на інші види інтелектуальної власності; 2) громадяни, підприємства, установи та організації - за видачу громадянам, установам та організаціям документів (довідок) у зв'язку з кримінальними справами і аліментні справами; 3) громадяни, адміністративні органи та посадові особи - по справах, що випливають з відносин адміністративного права; 4) сторони - із спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, заподіяної фізичній особі в результаті незаконного ув'язнення його під варту як запобіжного заходу, або незаконного застосування щодо нього адміністративного стягнення у вигляді

арешту або виправних робіт; 5) неповнолітні - за заявами про захист своїх прав; 6) особи, які беруть участь у справі, - по оскарженню судових рішень; 7) сторони - за заявами, поданими до судів першої інстанції у зв'язку з переглядом рішень, прийнятих в порядку заочного виробництва; 8) сторони - за заявами, поданими для перегляду набувших законної сили судових актів за нововиявленими обставинами [6, ст. 9].

Не дивлячись на те, що в Законі України «Про судовий збір» перелік категорій осіб, які звільняються від сплати судового збору, на кілька пунктів перевищує перелік, що міститься в Законі Азербайджанської Республіки «Про державне мито», все ж є ряд категорій, які властиві виключно українському судочинству. Наприклад, 1) позивачі - за подання позовів у спорах, пов'язаних з виплатою компенсації, поверненням майна, або за подання позовів у спорах, пов'язаних з відшкодуванням його вартості громадянам, реабілітованим відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» [11]; 2) особи, які страждають психічними розладами, та їх представники - за подання позовів у спорах, пов'язаних з розглядом питань щодо захисту прав та законних інтересів при наданні психіатричної допомоги; 3) позивачі - за подання позовів у спорах, пов'язаних з дискримінацією; 4) органи прокуратури - при виконанні своїх повноважень; 5) Антимонопольний комітет України та його територіальні відділення у справах, що вирішуються на підставі законодавства про захист економічної конкуренції та законодавства про здійснення державних закупівель; 6) Державне агентство резерву України - у справах, що вирішуються на підставі законодавства про державний матеріальний резерв; 7) Міністерство юстиції України - за подання позовів про відшкодування збитків, заподіяних Державному бюджету України внаслідок виконання рішень Європейського суду з прав людини, винесених проти України; 8) позивачі - за подання позовів про уточнення списку виборців; 9) органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування - за подання позовів у спорах, пов'язаних з відчуженням земельних ділянок, інших об'єктів

нерухомого майна, розміщених на них, що перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності; 10) позивачі - за подання позовів про відшкодування збитків, заподіяних внаслідок неповернення у строки, передбачені договорами або установчими документами, грошових та майнових внесків, залучених в акціонерні товариства, банки, кредитні установи, довірчі товариства та інші юридичні особи, які залучають кошти та майно громадян [5, ст. 5].

Поводячи підсумок проведеному порівняльному аналізу державного мита в Азербайджанській Республіці та судового збору в Україні, необхідно сконцентрувати увагу, насамперед, на різниці у назві по суті однакових понять: «судовий збір» і «державне мито». По-друге, аналізуючи визначення, дані законодавцями кожної з держав, нами було зазначено наступне. Внутрішній зміст судового збору ширше, ніж зміст державного мита, оскільки включає в себе не тільки юридичні дії судових органів, а й безпосередньо процес самостійної підготовки та подання до суду відповідних документів (наприклад, заяв, скарг і т.д.).

По-третє, в даній науковій статті нами була приведена порівняльна характеристика розмірів ставок державного мита (судового збору). Таким чином, було відмічено, що розмір ставки судового збору в Україні обчислюється у відсотковому відношенні до мінімальної заробітної плати, у якій спостерігається тенденція щорічного зростання. У той час як, в Азербайджанській Республіці дана величина є фіксованою і обчислюється у грошовій одиниці держави, що, безумовно, заслуговує позитивної оцінки. Крім того, за допомогою наочного способу демонстрації розміру ставок державного мита та судового збору в цивільному судочинстві кожної з країн можна зробити висновок про перевищення ставки судового збору в Україні над державним митом в Азербайджанській Республіці як мінімум в два рази. У розрізі даного висновку також слід зазначити залежність рівня доступності правосуддя в українських судах від високих розмірів ставок судового збору.

По-четверте, аналіз категорій осіб, які звільнені від сплати державного мита / судового збору, показав, що українським законодавцем передбачено більшу кількість таких категорій, ніж в Азербайджанській Республіці. Однак, доцільно було б додати деякі категорії осіб, звільнені від сплати державного мита, передбачені азербайджанським законодавством в українське. Це, насамперед, сторони - із спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, заподіяної фізичній особі в результаті незаконного взяття її під варту як запобіжного заходу, або незаконного застосування щодо неї адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт; а також неповнолітні - за заявами про захист своїх прав. Одночасно рекомендується доповнити Закон Азербайджанської Республіки «Про державне мито», а саме статтю 9 наступними категоріями осіб: 1) особи, які страждають психічними розладами, та їх представники - за подання позовів у спорах, пов'язаних з розглядом питань щодо захисту прав та законних інтересів при наданні психіатричної допомоги; 2) позивачі - за подання позовів у спорах, пов'язаних з дискримінацією; 3) органи прокуратури - при виконанні своїх повноважень.

У висновку також відзначимо, що в наступній наукової публікації планується детально розглянути правила обчислення і порядок сплати державного мита / судового збору, а також повернення з бюджету неправильно утриманого державного мита / судового збору на прикладі України та Азербайджанської Республіки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к / 96-ВР. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 254к / 96-ВР. - Назва з екрану.

2. Конституція Азербайджану: закон Азербайджанської Республіки від 12.11.1995 - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&cat=1&lang=_rus - Назва з екрану.

3. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 18.03.2004 р № 1618-IV. - Електрон. дан. (2 файла). - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua. - Назва з екрану.

4. Цивільний процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки [Електронний ресурс]: закон азербайджанської Республіки від 28.12.1999 р № 780-IQ. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420065&doc_id2=30420065#pos=1;-28&sub_id2=10000&sel_link=1001461634 - Назва з екрану.

5. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. - Електрон. дан. (2 файла). - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua. - Назва з екрану.

6. Про державне мито: Закон Азербайджанської Республіки від 04.12.2011 № 223-IIQ. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&news=283&lang=_rus - Назва з екрану.

7. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 06.11.1991 р № 1798-XII. - Електрон. дан. (2 файла). - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua. - Назва з екрану.

8. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р № 7-93 // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 13. - ст.113.

9. Індекс мінімальної зарплати в Україні за 2015 р .: Міністерство фінансів України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://index.minfin.com.ua/index/salary/ - Назва з екрану.

10. Курс азербайджанський манат (AZN) до гривні (UAH). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.calc.ru/kurs-AZN-UAH.html - Назва з екрану.

11. Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні: Закон України від 17.04.1991 р № 962-XII. - Електрон. дан. (2 файла). - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-12 - Назва з екрану.